

VĒLYVOJI VINCO MYKOLAIČIO-PUTINO LYRIKA KAIP BŪTIES IŠSKAIDRĖJIMAS

Giedrė Kazlauskaitė

Kultūros savaitraščio

Šiaurės Atėnai redaktorė

Vėlyvojoje Vinco Mykolaičio-Putino lyrikoje (*Būties valanda*, 1963; *Langas*, 1966) daugėja miesto erdvės, gimtinės įvaizdžiai traukiasi, užleisdami vietą vaikystės kraštovaizdžiui nebūdingam jūros motyvui. Abiejų knygų pradžioje autorius pats save paaiškina, įveda skaitytoją į esmines lyrikos temas ir problemas (*Būties valandoje* mini, kad temos, motyvai turi panašumo su jaunystės lyrika). Tam tikrą etapą, kurį galima būtų vadinti ir lūžiu (ne menine, bet pasaulėvaizdžio prasme – tai bene intensyviausia Putino meilės lyrika), žymi „Sonetai“ ir „Benamio dainos“: sonetai ne tik stropiai datuojami, bet ir nurodomos parašymo aplinkybės („Kaunas, klinikos“ arba „Lovoje, sergant“), susijusios su ligos būsenomis. Viktorija Daujotytė yra rašiusi, kad sonetai įtvirtina Putinui būdingą meilės traktuotę („Tai tebeieškoma, tebesiilgima, tebeklausama meilė, neišsipildžiusi ir nenurimusi, amžinai „nebaigtoji“¹). Iškart po jų seka ciklas „Benamio dainos“ (pirmąjį jo eilėraštį Alfonsas Nyka-Niliūnas vadina bene geriausiu visoje sovietmečio poezijoje), o knygos skirsnį užbaigia ir įrėmina „Žilvinas ir Eglė“ – stilizuota žalčiožmogaus tapatybės melodrama (skaitant

nelengva išvengti automatizuoto tapatinimo, autobiografinių paralelių matymo). „Sonetuose“, nors jie pradedami jūros vaizdiniu, esama miesto žymių – Vilniaus bokštai ir gatvelės, gotikos vitražai, Vilnelė (motyvas kartojasi), parkas, ligoninės „murzini stiklai“. *Raštuose* dedama ir įklija – Putinas prie Vilnelės 1957 m. pavasarį: Irenos Kostkevičiūtės nuotrauka².

Būties valandą pradeda ciklas „Mano mėnesiai“: eilėraštyje „Sausis“ autobiografiškai apmąstomas gimimas, eilėraštyje „Vasaris“ – nejučia komentuojama romano *Altorių šešėly* pagrindinio veikėjo pavardė, konstatuojant, kad šis mėnuo yra apgavikas, prisidengęs vasaros vardu. Simboliška, nes Liudas Vasaris taip pat gali būti vadintinas šiokia tokia apgavyste Putino biografijoje. Eilėraštyje „Liepa“ kartojasi gimtinės vaizdiniai, Aušrakalnis; eilėraštyje „Į didelį ir aukštą kelią“ atpažįstamumo registru tampa kačpėdėlių motyvai.

Melancholijos pliūpsniai aktualūs cikle „Nemigų būsenos“: nujaučiama pripažinimo stokos, neįvertinimo, nesupratimo problema. Įdomu tai, kad ir „Sonetuose“, ir prieš tai kalbama ne apie moterį, o apie

¹ Viktorija Daujotytė, *Vinco Mykolaičio-Putino lyrika*, Vilnius: Mokslas, 1988, 166.

² Vincas Mykolaitis-Putinas, *Raštai 2: Poezija*, parengė Irena Kostkevičiūtė, Vilnius: Vaga, 1990, nuotrauka nr. 10. Toliau cituojant eilėraščius, puslapiui nurodomi iš šio leidinio.

„draugą“ (145), vyriškąją gimine. Eilėraštyje „Aš noriu būti vienas“ netgi akivaizdus antagonizmas – žodžiai „draugas“ ir „ji“ vartojami kaip sinonimai (164). „Sonetų“ finalas stojiškas: visa priimti. Tačiau vėl grįžtama prie ambivalentiškų būsenų: „Aš noriu meilėį džiaugtis, / Meilėį sielvartauti“ (167). „Benamio dainose“ pabrėžiamas ėjimo judesys: beteisio jausena, neturėjimo (ne vien materialaus, taip pat ir santykių) situacija. Poema „Žilvinas ir Eglė“, modifikuota simbolinė pasaka, Žilviną pristato kaip mitologinę personifikaciją, kurią dėl biografinio konteksto galbūt pernelyg mechanistiškai galima palaikyti autoriaus *alter ego*. Veikia ne vien biblinė žalčio simbolika, bet ir seno kūno, fizinio nepajėgumo, papročių konvencionalumo reikšmės. Žalčio atvirtimas į žmogų įvyksta tik per meilę ir mirtį; tuo, be abejo, pateisinant vėlyvą meilę. Kaip ir ankstesnėje Putino lyrikoje, vyrauja ryškūs žmogaus didybės ir menkystės bei kitų dvipoliškų būsenų prieštaravimai – pavyzdžiui, eilėraščiuose „Ave vita“ ar „Pažvelgęs...“ („Nustebęs sakau: / O koks gi tu menkas / Ir koks tu didingas, / Žmogau!“ 229).

Iš vėlyvojo laikotarpio atsiminimų apie Putiną galima susidaryti įspūdį apie mirties baimę – eilėraščiuose ji turi nemigos pavidalus. Nemigos motyvais poezijoje atidžiau susidomėjau po išraiškingo muziejininkės pasakojimo apie Putino hipochondriją. *Atsiminimuose apie Vinčą Mykolaitį-Putiną* taip pat esama įdomios medžiagos šia tema. Emilija Kvedaraitė-Mykolaitienė net Putino mirtį nupasakoja kaip tam tikrą savitaigos faktą, nes į jo klausimą „Tai jau viskas baigta...“ seselė (turėdama galvoje viso labo elektrokardio-

gramos procedūrą) atsakė „taip“³. Nemiga Putino kūryboje atrodo esminga ne vien kaip hipochondrijos dalis, bet ir kaip simbolinė santykio su mirtimi išraiška. Daliaus Jonkaus knygoje *Patirtis ir refleksija* aptariama filosofinė Emmanuelio Levino nemigos samprata apibūdinama kaip negalėjimas išsivaduoti nuo „tai esą“: „Nemiga – tai betikslis budėjimas ir nesugebėjimas atsipalaiduoti nuo anonimiško egzistavimo. Tik užmiegančioje sąmonėje gali realizuotis pabudimo pertrūkis. Nemigos išgyvenimą Levinas prilygina nemirtingumui, nuo kurio išsigelbėti neįmanoma.“⁴ Toks aiškinimas pritrauktų religinio išgyvenimo reikšmes, nemirtingumo klausimą, nors tarsi aišku, kad Putinas į tai žiūrėjo skeptiškai. „Atsiminimuose“ jis pasakoja apie gimnazijos žaidimus, kuriuose buvo eksperimentuojama dirbtiniu užmigdymu⁵. Iš aprašo matyti, kad „užmigdymui“ gynybiškai priešinamasi, dėmesio dekoncentracija turbūt galima laikyti budrią, nepaklusnią sąmonę. Jonkus ir miego, ir atminties fenomenus susieja su sąmonės netapatumu pačiai sau: „Kadangi atmintis nėra visai sąmoninga, ir ji susijungusi su užmarštimi, tai ji gali būti lyginama su budria sąmone, kuri negali egzistuoti be miego. Šia prasme miegas ir atmintis yra dvi pasyvumo formos, kurios nurodo sąmonės nesąmoningumą. Tiek atmintis, tiek miegas nepaklūsta mūsų valiai. Tai tokios sąmonės pasyvumo formos, kurios negali būti redukuotos nei į visišką sąmo-

³ *Atsiminimai apie Vinčą Mykolaitį-Putiną*, sudarė Donata Mitaitė, Vilnius: Vaga, 1992, 217.

⁴ Dalius Jonkus, *Patirtis ir refleksija: Fenomenologinės filosofijos akiračiai*, Kaunas: VDU, 2009, 27.

⁵ Vincas Mykolaitis-Putinas, *Raštai* 7, Vilnius: Vaga, 1968, 372.

ningumą, nei į nesąmoningumą. Vadinasi, sąmonė, kuri būdrauja / užmiega, ir kuri atsimens / užmiršta yra esmiškai netapati su savimi ir neskaidri pati sau, nes išgyvena kitybę pati savyje.⁶ Tai padėtų iš naujo perskaityti ir Putino „Atsiminimus“ – kaip valingos atminties pastangą; tačiau ir joje esama „užmigimų“, kurie išduoda sąmonės kitybę, prieštaravimą, galimą mąstymo ir užrašymo disonansą. *Atsiminimuose apie Vincą Mykolaitį-Putiną* dukterėčia Janina Mykolaitytė-Bielinskienė, studijų metais gyvenusi Mykolaičių bute, pasakoja, kaip naktį, jai skaitant prie stalinės lempos šviesos, Putinas skųsdavęsis, esą ji trukdo jam miegoti (nors iš trijų kambarius skiriančių durų vienos buvo aklinos, kitos uždengtos stora užuolaida⁷ – kartą toks „trukdymas“ išprovokavęs pyktį (pasirodė reikšminga, nes nedaug pasakojimų apie Putino pykčio išraiškas). Putino „Atsiminimuose“ aprašoma kiek prustiška, su motinos maldų terapija siejama užmigimo situacija (varijuojama ir 1939 m. eilėraštyje „Motinai“) – lengvai užmiegame, gir dint, kaip mama kitame kambarėlyje meldžiasi⁸. Išskirčiau keletą Putino eilėraščių, kuriuose vienaip ar kitaip kalbama nakties, kaip mirties nuojautos, taip pat ir nemigos tema (čia vardijami pagal rinkinių sudarymo chronologiją): „Užmik“ (1917), „Lopšinė“ (1921), „Noktiurnas“ (1924), „Vidurnaktį“ (1924), „Bijau nakties“ (1941), „Poilsis“ (1958), „Nemiga“ (1959; visas ciklas „Nemigų būsenos“ rinkinyje *Būties valanda*), „Nenoriu išnykti“ (1964),

⁶ Dalius Jonkus, „Atminties visuma ir kitybė: Fenomenologinis požiūris“, *Religija ir kultūra*, 2009, nr. 6 (1–2), 25.

⁷ *Atsiminimai apie Vincą Mykolaitį-Putiną*, 1992, 428.

⁸ Vincas Mykolaitis-Putinas, 1968, 308.

„Kėliaus iš kapo“ (1961), „Somnambulas“ (1960) „Tvora“ (1965). Tai, be abejo, ne visi eilėraščiai, kuriuose esama nakties ar miego motyvų, tačiau jie gan neprieštarinčiai paklūsta Levino minčiai apie tai, kad nemiga gali būti tokia pat kankinanti kaip nemirtingumas, jeigu paralelę tarp miego ir mirties suvoksime kaip tarp nemigos ir nemirtingumo. Vadinasi, nemigą galima interpretuoti ir kaip simbolinį atsisakymą mirti.

Jau ankstyvojoje Putino lyrikoje (1911 m. eilėraščiuose „Ilgesys“, „Man kartais taip liūdna“, „Nemigos naktį“) sapnų, nakties, nemigos motyvai susaistomi su išėjimo, jausmų slopinimo situacijomis. Eilėraštyje „Lopšinė“ (1921) sapnas įprasminamas kaip nesąmoningas ikikūrybinis pasaulio būvis. Dar vienas eilėraštis tokiu pačiu pavadinimu, rašytas 1962 m. – suggestyvus imperatyvas, magiškai kartojančias savitaigos formules („užmiki“, „labanakt“ ir kt., 149). Jaunystėje, 1917 m. rašytame eilėraštyje „Užmik“ – šviesi, kolizijų nepažįstanti pasaulio percepcija: miegas kaip sąlyga susapnuoti artimą santykį. Reikšmingas karo metų eilėraštis „Bijau nakties“ (1941), kuriame aiškiai atskiriamas romantiškas paros laikas ir ontologinė mirties nuojauta, nakties metafora. „Bijau ne tos nakties, kuriai kaip sesei / Kuždėdavau beprasmiškus žodžius“⁹ – gali būti, turima galvoje ankstyvoji poezija, jos įvaizdžių ribotumo, neįgalumo suvokimas karo akivaizdoje; arba neartikuliuotas troškimas išsakyti, nakties laikas – kaip slapto kalbėjimo bandymas. Ciklas „Mano būstas“ (iš rinkinio *Langas*, 1965) nesunkiai pasiduotų interpretacijoms pagal Gastoną

⁹ Vincas Mykolaitis-Putinas, *Raštai 1: Poezija*, parengė Irena Kostekvičiūtė, Vilnius: Vaga, 1989, 344.

Bachelard'ą: čia vienaip ar kitaip figūruoja atramos, simboliniai kiaukutai, namų statymas, vadavimasis iš vaikystės namų. Visas ciklas tarsi įrėminamas nakties laiko: prasideda saulėlydžiu ir juodumos grėsme, baigiasi rytmečio ženklais. Ciklo eilėraštyje „Tvora“ išraiškingai detalizuojamas susapnuotas košmaras (šis žodis kartojasi ir kituose nemigos eilėraščiuose), tampantis savotišku atliepu ankstesniam eilėraščiui „Poilsis“ (1958; iš ciklo „Septynios dienos“). Abiejuose tekstuose iškyla nežinomų pavidalų, būtybių vizija: tik „Poilsyje” jie kreipiasi į subjektą „[...] tėve ir broli, / Ir drauge“ (99), viltinai primindami mirtingumą, o „Tvoroje“ – „Tyčiojas, / Grasina, / Burnoja“ (289). Svarbi ir „Tvoroje“ aprašoma varginančios nemigos išeitis: eilėraščio subjektas apsitveria namų tvora, kad pašaliečiai jam netrukdytų naktį miegoti, tačiau ji ima vaidentis, išauga sulig namu, per viršų ir pro plyšius ima lįsti bjaurios būtybės. Kitame *Lango* eilėraštyje „Gyvybės gyvatė“, kuriame bene atviriausiai prakalbama savižudybės tema, taip pat išryškėja mėginimas aprašyti nemigos būsenas kaip kankinančias, reikalaujančias didelių pastangų, keliančias beviltiškumą ir bejėgystę. Nemiga kaip nepakeliama gyvybinė būseną redukuojama į ontologinį lygmenį:

Užmigti tau reikia kietai – kietai --
 Kad būtum rytoj ištvėringas,
 Kad būtum budrus per dieną,
 Kad būtum – kad būtum ---
 Jau brėkšta rytai, –
 Aš vis nesumerkiu blakstienų.

(248)

Rinkinio *Būties valanda* skyriuje „Nemigų būsenos“ naktis tapatinama su nebūtimi („Nieko nelaukiu iš tos ilgos nakties /

Vien tik juodos tylios nebūties“ – „Nemiga“, 133); apie nemigą nuolat kalbama skyriaus eilėraščiais „Juodieji varnai“, „Pavydas“. Kūno recepcija svarbi eilėraščiuose „Savo kūnui“, „Noriu būt sveikas“, nors jame nekontempliuojama jokia fizinė liga, tik desperatiškai ištariama: „Nekenčiu aš mirties!“ (137). Eilėraščiai „Baimė“, „Nenorėki būti per daug dorovingas“ įteisina defektyvaus, mirtingo kūno ir žmogaus pasmerktumo klysti pusiausvyrą: „Tebūnie tavo sielų... kreiva“ (140). Kalbama ir apie sielų susidvejinimą („Aš ir tu“), ir apie intymų sielos neliečiamumą („Jei nori“). Fizinė ir dvasinė kančios persipina „Prometėjuje“ (iš kito *Būties valandos* skyriaus „Užribio tolyje“).

Nors *Lange* esama ir globalių, patetiškai perteikiamų temų – kosmosas, atominio karo grėsmės („Užuojauta žmogui“, „Priešai“), būties išskaidrėjimu vėlyvojoje Putino lyrikoje vadinčiau tuos lakoniškus eilėraščius, kuriuose egzistencija distiliuojama ligi esminių dalykų: atsiveria tai, kas svarbiausia. Be daugiažodžiavimo, nereikalingų smulkmenų; negausu net rimų. Eilėraščiai „Gyvybės gyvatė“, „Mačiau šaligatvyje žmogų“, „Šalin!..“ ir „Kėliaus iš kapo“ sudėti greta: juos sieja stiprus vitališko instinkto išgyvenimas. Drastiški įvaizdžiai, kaip pats autorius sako pratarinėje, yra neįgalumo ir savižudybės temų lauke: svarstoma apie vaistų perdozavimą. Žalčio įvaizdis (ikonizuotas medicininėje, vaistų emblemoje) atveria Adomo ir Ievos mito kontekstą; konfliktas tarp gėrio ir blogio ne visada priklauso nuo pastangų, valios, racionalaus apsisprendimo. Tačiau akivaizdi ir būsenų ambivalencija – toliau einantys eilėraščiai išduoda, kad mirties

vis dėlto bijoma, blaškomasi tarp troškimo gyventi ir mirties ramybės. Juolab rinkinio pradžioje, cikle „Bodlero temomis“ buvo įnirtingai kartojamas refrenas „Nenoriu išnykti“. Kontrastingai suskamba eilėraštis „Kėliaus iš kapo“ – patetiška religinių patirčių retorika, dramatiškai perteikian-ti svarstymus apie mirtį kaip gyvenimo dublį:

Aš kėliaus iš kapo!
Aš noriu gyventi!
Gyvybės man gaila,
Bet bijoti mirties
Juokinga ir kvaila!
Ne kartą buvau jau miręs.
Ir kuo gi gyvenimas skiriamas?
Tik tuo, kad daugiau čia kančios,
Melo, apgaulės, klastos, –
Tik tuo, kad daugiau niekadoms
Tu saulės šviesos nebregėsi,
Sukniubęs kapo pavėsy.

(252–253)

Iš tikrųjų nėra juokinga ar kvaila bijoti mirties: tai viena esminių žmogaus baimių. Tačiau iš šių eilėraščių aiškėja ontologinės Putino nuojautos: kūryba kaip transcendentija, mirtis kaip tai, kas jau dalyvauja gyvenime, yra dialektiška gyvenimo dalis. Merabas Mamardašvilis yra rašęs apie tai, aptardamas Prousto kūrybą: „kad liktum gyvas, reikalinga pastanga“¹⁰. Gyvenimas yra pastanga laike; „mūsų dvasiniame gyvenime visada yra negyvų kasdienio gyvenimo atliekų arba negyvų produktų. Ir dažnai pasitaiko, kad šios negyvos atliekos užima visą žmogaus gyvenimo erdvę, nepalikdamos jame vietos gyvam jausmui, gyvai minčiai, *tikrajam gyvenimui*.“¹¹

¹⁰ Merab Mamardašvili, „Psichologinė kelio topologija“, vertė Austėja Merkevičiūtė, *Šiaurės Atėnai*, 2008-07-11, nr. 900; URL: http://eia.libis.lt:8080/archyvas/viesas/20110116220002/http://www.culture.lt/satenai/?leid_id=900&kas=spaudai&st_id=16088.

¹¹ Ten pat.